

Assaig d'autocrítica

I

Sigui el que sigui el que pugui haver-hi a la base d'aquest llibre tan problemàtic, havia de ser una qüestió de primer ordre, i estimulante, una qüestió profundament personal encara —n'és la prova el moment històric en què nasqué, *malgrat* el qual nasqué, l'excitant moment de la guerra francoprussiana de 1870-1871—. Mentre els retrunys de la batalla de Wörth s'estenien per Europa, aquell que es complau en cabòries i enigmes, a qui escaigué la paternitat d'aquest llibre, passava el temps assegut en un racó qualsevol dels Alps, molt encaboriat i enigmitzat, i, doncs, molt preocupat i despreocupat alhora, i abocava per escrit els seus pensaments sobre els *grecs* —moll i pinyol del llibre extravagant i de mala entrada al qual va dedicar, tardà, aquest pròleg (o epíleg)—. Setmanes després, es trobava al peu dels murs de Metz, sense haver-se desempallegat dels interrogants que havia posat a la pretesa «serenitat» dels grecs i de l'art grec; fins que a l'últim, en aquell mes d'extrema tensió en què a Versalles es discutia la pau, també ell féu les paus amb si mateix i, guarint-se lentament a casa seva d'una malaltia que havia arreplegat al camp de batalla, fixà definitivament en ell el «naixement de la tragèdia engendrada per l'esperit de la *música*». ¿Engendrada per la música? ¿Música i tragèdia? ¿Grecs i música tràgica? ¿Grecs i l'obra d'art del pessimisme? L'espècie d'homes fins ara la més reeixida, la

més bella, la més envejada, la que feia més seductora la vida, els grecs... ¿com?, ¿precisament ells havien tingut *necessitat* de la tragèdia? Encara més... ¿de l'art? ¿Per què... l'art grec?

Es pot endevinar fins a quin punt s'havia posat amb això el gran interrogant sobre el valor de l'existència. ¿És *necessàriament* el pessimisme un senyal de davallada, de decadència, de fracàs, d'instints cansats i afeblits, com ho fou per als hindús, com, pel que sembla, ho és per a nosaltres, els homes «moderns» i europeus? ¿Hi ha un pessimisme de la *força*? ¿Una predilecció intel·lectual per tot allò que en l'existència és dur, escruixidor, malvat i problemàtic, una predilecció que vindria d'un benestar, d'una salut desbordant, d'una *plenitud* de l'existència? ¿Hi ha potser un patir de l'exuberància mateixa? ¿Un coratge de l'esguard més penetrant que *es deleix* per tot allò que fa por, com per l'enemic, pel digne enemic amb el qual pot provar la seva força, amb el qual vol aprendre què és «la por»? ¿Què significa, precisament pel que fa als grecs de l'època millor, la més forta, la més coratjosa, el mite *tràgic*? ¿I l'immens fenomen del dionisiac? ¿I el que en nasqué: la tragèdia? I al revés, allò de què morí la tragèdia, el socratism de la moral, la dialèctica, la suficiència i la serenitat de l'home que teoritza... ¿com?, ¿no podria ser precisament aquest socratism un senyal de decadència, de fatiga, de malaltia, d'instints que es dissolen anàrquicament? ¿I la «serenitat grega» de l'hel·lenisme tardà no podria ser la llum rogent d'una posta? ¿La voluntat epicúria *contra* el pessimisme, tan sols la precaució de qui pateix? I la ciència mateixa, la nostra ciència... sí, ¿què significa, considerada com a símptoma de vida, tota ciència? ¿A on va, encara pitjor, *d'on* ve... tota ciència? ¿Com? ¿Que no és potser la científicitat res més que una por i un subterfugi davant el pessimisme? ¿Una legítima defensa,

subtil, contra... la *veritat*? ¿I, dit en termes de moral, alguna cosa com ara covardia i falsedat? ¿O, immoralísticament dit, una astúcia? Oh, Sòcrates, Sòcrates, ¿no era potser aquest el *teu* secret? Oh misteriós irònic, ¿no era potser aquesta la teva... ironia?

2

Allò que aleshores em fou donat de copsar, alguna cosa terrible i perillosa, un problema banyut, no pas necessàriament un toro, en tot cas un problema *nou*: avui diria que es tractava del *problema mateix de la ciència* —la ciència copsada per primera vegada com a problemàtica, com a qüestionable—. Però el llibre en què llavors es desfogaren el meu ardor i el meu recel juvenils... quin llibre *impossible* no havia de sorgir d'una tasca tan contrària a la joventut! Construït a còpia de pures experiències personals prematures i encara massa verdes, amuntegades totes al llindar del que és comunicable, plantificat en el terreny de l'*art* —perquè el problema de la ciència resulta indiscernible en el terreny de la ciència—, un llibre potser per a artistes amb un plus de capacitats analítiques i retrospectives (és a dir, per a una espècie excepcional d'artistes, que caldria cercar i que hom no vol pas cercar...), ple de novetats psicològiques i de secrets d'artistes, amb el rerefons d'una metafísica de l'artista, una obra juvenil plena d'ardor juvenil i de juvenil malenconia, independent, tossudament autònoma fins i tot allà on sembla doblegar-se sota una autoritat o una particular veneració, en resum, una obra primerenca també en el pitjor sentit de la paraula, malgrat el seu vell problema, amb l'agreuçant de tots els defectes de la joventut, so-

bretot amb el seu «massa llarg», amb el seu *Sturm und Drang*:¹ d'altra banda, tenint en compte l'èxit obtingut (en particular prop del gran artista al qual s'adreçava com si volgués encetar un diàleg, prop de Richard Wagner), un llibre *provat*, vull dir un llibre que en tot cas ha satisfet «els millors del seu temps». Per això se l'hauria de tractar amb un cert respecte i una certa discreció; i, tanmateix, no vull pas amagar com de desagradable ara em sembla, com d'estrany ara es presenta, després de setze anys, davant meu —davant els meus ulls que s'han fet vells, que filen cent vegades més prim, però que de cap manera no s'han tornat més freds ni s'han desavesat més de la tasca a què gosà acostar-se per primera vegada aquest llibre agosarat... *veure la ciència des de l'òptica de l'artista, i l'art, però, des de la de la vida...*

3

Ho repeteixo, avui em sembla un llibre impossible —vull dir mal escrit, feixuc, carregós, farcit d'imatges frenètiques i confuses, sentimental, aquí i allà endolcit fins a l'efeminament, coix de ritme, descurós de pulcritud lògica, arxiconvençut i per això dispensant-se d'haver de demostrar res, desconfiat i tot de la *conveniència* de demostrar res, una mena de llibre per a iniciats, de «música» per a aquells que han estat batejats amb la música, per a aquells que estan lligats des del principi a rars experiències artístiques de germanor, una mena de signe distintiu de consanguinitat *in artibus*... un llibre arrogant i exaltat, que d'entrada s'aïlla del *profanum vulgus* de les persones «cultes» encara més que del «poble», però que, com demostraren i demostren els seus efectes, es deu haver entès força bé, tant més que ha sabut prou cap-

tar companys exaltats i atreure'ls cap a nous camins furtius i noves pistes de ball—. En tot cas, hi parlava —és així que hom s'ho confessava, amb una barreja de curiositat i repugnància— una veu *estranya*, una veu *estrangera*, el deixeble d'un «déu» encara «desconegut», algú que provisionalment s'havia amagat sota la caputxa de l'erudit, sota la gravetat i el mal humor dialèctic de l'alemany, àdhuc sota les males maneres del wagnerià; hi havia un esperit ple de fretures estranyes i encara sense nom, una memòria curulla de preguntes, d'experiències, de coses ocultes, al marge de les quals hi havia escrit com un interrogant el nom de Dionís; hi parlava —és així que hom s'ho deia, amb suspicàcia— alguna cosa com ara una ànima mística i quasi de mènada, que, amb feines i treballs, i arbitràriament, sense saber si explicar-se o callar, balbucejava, per dir-ho així, com en una llengua estrangera. Hauria hagut de *cantar*, aquesta «ànima nova»... i no pas garrolar! Quina llàstima que jo, el que havia de dir, no gosés dir-ho com a poeta: potser me n'hauria sortit! O, si més no, com a filòleg: en aquest camp, encara avui per al filòleg quasi tot està per descobrir i exhumar! Sobretot *aquest* problema... que ens trobem davant d'un problema —i que els grecs, mentre no hàgim trobat una resposta a la pregunta «¿què és això, el dionisiac?», ens seran, ara per ara, del tot desconeguts i inimaginables...

4

Sí, ¿què és el dionisiac? En aquest llibre, s'hi dona una resposta —hi parla un que «en sap», l'iniciat i el deixeble del seu déu—. Potser ara jo parlaria amb més de compte i amb menys d'eloqüència d'una qüestió psicològica tan greu i difícil com és l'ori-

gen de la tragèdia entre els grecs. La qüestió fonamental és la relació del grec amb el dolor, el seu grau de sensibilitat —¿aquesta relació es mantingué sempre igual o es capgirà?—, és la qüestió de saber si de fet el seu *anhel, cada vegada més intens, de bellesa, de festes, d'esplais, de cultes nous*, no era fruit de la manca, de la privació, de la malenconia i del dolor. És a dir, posat que precisament això fos veritable —i Pèricles (o Tucídides) ens ho deixa entendre en la seva gran oració fúnebre—, ¿d'on vindria llavors l'anhel contrari, que es manifestà cronològicament abans, l'*anhel de lletjor*, la franca i rigorosa voluntat de pessimisme de l'hellenitat arcaica, la voluntat de mite tràgic, la voluntat de plasmar en imatges tot allò que d'espantós, malvat, enigmàtic, anorreador i funest hi ha al fons de l'existència? ¿D'on deu provenir, doncs, la tragèdia? ¿Potser del *plaer*, de la força, d'una salut pletòrica, d'una plenitud exuberant? ¿I quin sentit té, doncs, des d'un punt de vista fisiològic, el deliri a partir del qual cresqué tant l'art tràgic com l'art còmic, el deliri dionisiac? I ara! ¿Que potser el deliri no és necessàriament un símptoma de degeneració, de decadència, de cultura decrèpita? ¿Que potser no hi ha —un tema per als metges de bojos— neurosis de la *salut*, neurosis de la joventut i de la juvenilitat d'un poble? ¿Què hi fa la síntesi de déu i boc en el sàtir? ¿A partir de quina vivència, arran de quin impuls el grec hagué de pensar el dionisiac i exaltat home primordial en tant que sàtir? I pel que fa a l'origen del cor de la tragèdia: ¿és que hi hagué en aquells segles, quan el cos grec floria i l'ànima grega escumejava de vida, èxtasis endèmics, visions i al·lucinacions que s'encomanaven a comunitats enteres, a aplecs culturals enters? ¿Com? Els grecs, precisament en plena riquesa de la joventut, ¿haurien tingut voluntat *de* tragèdia i haurien estat pessimistes? ¿Hauria estat precisament el deliri, per fer servir un terme de

Plató, el que hauria abocat sobre l'Hèl·lada les *més grans* benediccions? I, d'altra banda i inversament, als temps de llur dissolució i debilitat, ¿els grecs s'haurien tornat cada vegada més optimistes, més superficials i teatrals, i també més entusiastes de la lògica i de la logicització del món, és a dir «més serens» i alhora «més científics»? ¿I doncs? ¿I si, tal vegada, malgrat totes les «idees modernes» i tots els prejudicis del gust democràtic, la victòria de l'*optimisme*, la *racionalitat* imperant d'aleshores ençà, l'*utilitarisme* teòric i pràctic, així com la seva contemporània, la democràcia mateixa, fossin un símptoma de força minvant, de vellesa que s'acosta, d'esgotament fisiològic? ¿I *no* precisament... el pessimisme? ¿Fou un optimista Epicur... precisament perquè *patia*? Com es pot veure, hi ha tot un feix de qüestions greus i difícils que aquest llibre es carregà a coll... i afegim-hi encara la qüestió més greu, la més feixuga! ¿Què significa, des de l'òptica de la *vida*..., la moral?...

5

Ja al «Prefaci per a Richard Wagner» és l'art —i no pas la moral— el que es presenta com a autèntica activitat *metafísica* de l'home; al llibre i tot reapareix moltes vegades la punyent, escabrosa tesi que només en tant que fenomen estètic es *justifica* l'existència del món. I, en efecte, darrere de tot el que s'esdevé, el llibre enter no hi reconeix res més que un sentit i un metasantit d'artista —un «déu», si es vol, però certament només un déu-artista, amoral i absolutament sense escrúpols, un déu que, tant construint com destruint, en el bé tant com en el mal, vol experimentar per parts iguals plaer i sobirania, i que, creant mons,